

Karol Motyl

Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie

System dydaktyczny Józefa Kalasantego

Wstęp

O znaczeniu dydaktyki jako jednej z podstawowych nauk pedagogicznych świadczy fakt powstania wielu systemów dydaktycznych wywierających wpływ na kształcenie w obecnych czasach (W. Okoń, 2003). Przez system dydaktyczny rozumie się

[...] całokształt zasad organizacyjnych oraz treść, metody i środki nauczania – uczenia się, tworzące spójną wewnętrzną strukturę i podporządkowane realizacji społecznie akceptowanych celów kształcenia (C. Kupisiewicz, 1973, s. 35).

Określenie to nie pozostaje w sprzeczności ze stanowiskiem W. Okonia, który pojmuje system dydaktyczny jako

[...] zespół zgodnych wewnątrznie twierdzeń, opartych na jednolitym układzie celów, treści i zasad dydaktycznych, a dotyczących sposobów i organizacji pracy nauczycieli i uczniów (2003, s. 63).

Cele kształcenia to świadomie założone stany lub zdarzenia (efekty), które chcemy osiągnąć w procesie dydaktycznym (F. Bereźnicki, 2007), natomiast treści to ogół wiadomości i czynności opanowanych przez uczniów (B. Niemierko, 2007). Zasady dydaktyczne można określić jako ogólne normy postępowania dydaktycznego nauczyciela oraz działalności uczniów wynikające z podstawowych prawidłowości procesu dydaktycznego, których przestrzeganie zapewni optymalną realizację założonych celów kształcenia. Sposób pracy dydaktycznej, czyli metody kształcenia, to wypróbowany i systematycznie stosowany układ czynności nauczyciela i ucznia, który jest realizowany świadomie w celu spowodowania założonych zmian w osobowości ucznia. Ostatnim wymienionym w definicji systemu dydaktycznego składnikiem jest organizacja kształcenia, która wskazuje, jak organizować

pracę dydaktyczną stosownie do celu, treści, metod i przedmiotu kształcenia (F. Bereźnicki, 2007).

Na podstawie zacytowanej definicji Okonia opisany zostanie system dydaktyczny Józefa Kalasantego, założyciela Zakonu Kleryków Regularnych Ubogich Matki Bożej Szkół Pobożnych (pijarów) oraz pierwszej powszechnej i bezpłatnej szkoły w Europie. Dla lepszego zrozumienia jego działalności zasadne wydaje się krótkie scharakteryzowanie myśli pedagogicznej epoki renesansu.

Tło historyczne

Na poglądy i działalność Józefa Kalasantego olbrzymi wpływ miały idee renesansu. Samą epokę traktuje się jako odrodzenie literatury klasycznej, sztuki, nauki oraz ideałów grecko-rzymskich. Różnorodne dziedziny ludzkiej działalności nie ograniczały się do zmian w zakresie życia umysłowego i estetycznego, ale doprowadziły do sprzeciwu przeciwko ograniczeniom średniowiecza. Warstwy mieszczańskie i środowiska intelektualne odnosiły się krytycznie do średniowiecznych ideałów, potępiały niechęć zachodniego chrześcijaństwa do literatury i nauki świata antycznego, buntowały się przeciwko jednostronności filozofii scholastycznej oraz jej metodom, które zamykały ludzkie umysły w ciasnych kręgach problemów religijnych. Uwaga skupiona była również na wszystkich innych ludzkich sprawach, radościach, troskach, sukcesach i porażkach; wierzono w nieograniczoną siłę ludzkiego rozumu oraz jego nieograniczone możliwości; kładziono akcent na dobre strony ludzkiej natury i jej dążenia do osiągnięcia coraz wyższego stopnia rozwoju. Powyższe stwierdzenia można zawrzeć w jednym pojęciu: humanizm. Myśl renesansu skupiona była przede wszystkim na człowieku żyjącym w świecie realnym, dążącym do osiągnięcia osobistego szczęścia i zaspokojenia swoich pragnień, na człowieku obdarzonym wielkimi zdolnościami, wszechstronnymi zainteresowaniami i wyrobionym gustem estetycznym. Odrodzenie grecko-rzymskich ideałów przyczyniło się do zmian dotychczasowych metod wychowania i kształcenia młodzieży. Chcąc całkowicie zerwać z błędami kształcenia w średniowieczu, humaniści chcieli odebrać Kościołowi wpływ na oświatę i podporządkować szkoły władzom świeckim. I tak, za przykładem m.in. Florencji, która już w XIII w. organizowała szkolnictwo elementarne podporządkowane władzom miasta, kroczyły inne duże miasta: Mediolan, Siena, Wenecja. Doniosłym wydarzeniem stało się podjęcie w 1443 r. w Ferrarze uchwały, wg której na terenie miasta nie mogła istnieć ani jedna placówka oświatowa bez pozwolenia i nadzoru miasta. W miarę upływu czasu opieka miast została rozszerzona na szkoły średnie dostępne tylko dla chłopców wywodzących się z najwyższych warstw mieszczańskich (Ł. Kurdybacha, 1965).

Przykłady myśli i działalności pedagogicznej okresu renesansu

Szkolnictwo włoskie epoki renesansu kładło duży nacisk na rozwój szkół elementarnych prowadzonych już nie w języku łacińskim, ale języku ojczystym. Z inicjatywy władców i zarządców w większych miastach powstawały biblioteki, które udostępniały szerokiemu gronu mieszczan książki pisane w języku ojczystym. Z tej samej inicjatywy powstały szkoły prowadzone przez wielkich uczonych lub rody arystokratyczne. Przykładem tego typu placówek była szkoła Guarina z Werony, który utrzymał od władz miejskich zezwolenie na nauczanie, m.in. retoryki. Placówka odznaczała się atmosferą szczególnej serdeczności (rozwijając w ten sposób u uczniów uczucia sympatii i życzliwości), ale panował w niej także duch surowej moralności. Zajęcia teoretyczne były przeplatane ćwiczeniami fizycznymi, zabawami i wycieczkami. Podtrzymując tradycje rycerskie, nauczano również pływania, jazdy konnej, polowania, a nawet tańca. Kształcenie było podzielone na trzy etapy: elementarny, gramatyczny i retoryczny. Nauczano takich przedmiotów, jak gramatyka łacińska, początki języka greckiego, dialektyka, retoryka, poezja, muzyka, matematyka, astronomia, przyroda, rysunek, medycyna, prawo, etyka. Guarino z Werony, będąc przykładem doskonałego dydaktyka, wywarł wpływ na niemal całą Europę czasów renesansu. Stało się tak przez zerwanie związków między myśleniem a średniowieczną ascezą oraz stworzenie szkoły średniej, która przygotowywała do studiów uniwersyteckich (Ł. Kurdybacha, 1965).

Vittorino da Feltre, najwybitniejszy pedagog włoskiego renesansu, znany był przede wszystkim z surowej moralności i całkowitego oddania uczniom. W 1423 r. przyjął propozycję Gianfrancesca Gonzagi z Mantui i objął kierownictwo szkoły, której głównym celem było kształcenie dzieci rodziny książęcej. Poza dziećmi z rodziny panującego Vittorino da Feltre przyjął do szkoły także dzieci najwybitniejszych rodów oraz zaprzyjaźnionych z nim rodzin, dzieci wybitnych uczonych oraz zdolnych młodych ludzi wywodzących się z ubogich włoskich rodzin. Liczba uczniów szkoły dochodziła czasami do 70. Każdy z uczniów płacił za swoje utrzymanie, z wyjątkiem najbiedniejszych, którzy otrzymywali stypendia z kasy księcia Gonzagi lub innych źródeł. Liczba ubogich uczniów przewyższała liczbę uczniów z bogatych rodzin. Szkoła Vittorina kształciła uczniów w wieku od 7. do 21. roku życia. Często czyniono jednak wyjątki i przyjmowano osoby w wieku 20 lat, zatrzymując ich w szkole do 26. roku życia. Szkoła w Mantui mieściła się w ogromnym, przestronnym budynku położonym w olbrzymim parku. Pokoje były obszerne i wysokie, korytarze szerokie i dobrze oświetlone. Wokoło płynęła mała rzeka, w pobliżu której ciągnęły się łąki i lasy z wybudowanymi boiskami sportowymi i różnymi obiektami do zabaw, nauki jazdy konnej i ćwiczeń

wojskowych. Vittorino usunął z budynku szkolnego wszystkie kosztowne meble, obicia i urządzenia po to, by przyzwyczaić młodzież do skromnych warunków życia. Ściany natomiast kazał pokryć freskami, które przedstawiały sceny z życia i zabaw dzieci. Na korytarzach rozmiścił dzieła sztuki o wysokiej wartości artystycznej. Mimo że w szkole kształciły się dzieci zamożnych rodzin książęcych oraz dzieci biednych rodzin mieszczańskich, pokoje uczniów nie różniły się niczym od siebie.

Vittorino da Feltre był przeciwnikiem surowej, ascetycznej atmosfery średniowiecznych szkół kościelnych i dlatego wychowanie w swojej szkole oparł na zupełnie innych zasadach. Otaczał wszystkich uczniów ojcowską życzliwością i przyjacielską opieką, chcąc w ten sposób usunąć ze szkoły wszelki lęk, zastraszanie i przymus. Małym chłopcom okazywał wiele uczucia ojcowskiego i tkliwości, natomiast starszym wpajał ambicję i rozbudzał nadzieje na przyszłość. Podobnie jak Guarino z Werony, spożywał posiłki razem ze swoimi uczniami, brał udział we wszystkich organizowanych wycieczkach szkolnych, a także grach i zawodach sportowych. Vittorino dzielił z uczniami zarówno radości, jak i troski. W szkole, którą kierował, kary fizyczne stosowane były bardzo rzadko, przeważnie tylko w ostateczności, zamiast wydalenia z placówki. Za niewłaściwe przygotowanie się do lekcji uczeń pozostawał w szkole po obowiązkowych godzinach i odrabiał zaniebane obowiązki. Jednak Vittorino da Feltre nie zmuszał nikogo do nauki. Apelowal jedynie do honoru osobistego ucznia, przypominał pokładane w nim nadzieje rodziny, starał się wzbudzić zainteresowanie przerabianymi lekcjami. Wprowadzone do programu kształcenia stałe i systematyczne ćwiczenia gimnastyczne na świeżym powietrzu (bez względu na pogodę) uważał za podstawę zdrowia oraz znaczne ułatwienie postępów w nauce. Duże znaczenie przywiązywał do jazdy konnej, mocowania się oraz gry w piłkę. Vittorino da Feltre, nawiązując do starożytnej tradycji greckiej, nadał swojej szkole w Mantui bardzo charakterystyczną nazwę: Casa Giocosa, czyli dom rozrywki, wesołej zabawy. Wybierając tę nazwę, chciał podkreślić przepaść, jaka dzieliła jego szkołę od szkół średniowiecznych, potępianych przez pedagogów renesansowych, którzy uważali, że w szkołach nie należy stosować przymusu ani kar fizycznych. Metody wychowawcze stosowane w szkołach renesansowych opierały się bowiem na założeniu, że nauczanie będzie prowadzone w sposób łatwy, przyjemny, dostosowany do możliwości umysłowych i zainteresowań dziecka, a nauczyciel będzie widział w uczniu przyszłego działacza w różnych dziedzinach życia, nie zaś stworzenie skłonne tylko do czynienia złego. Postępując wedle tych wskazówek, każde dziecko, nawet najmniej zdolne, można było wyposażyć w odpowiedni zasób wiedzy i umiejętności. Zgodnie z tymi założeniami Vittorino da Feltre starał się ułatwić dzieciom zdobywanie wiedzy. Przy nauczaniu czytania małych dzieci posługiwał się różnego rodzaju gramami, a po opanowaniu czytania i pisania w języku łacińskim przystępowano do nauki gramatyki. Kierownik szkoły

ułatwiał dzieciom zrozumienie materiału objaśnieniami w języku ojczystym. Po przyswojeniu dzieciom podstawowych zasad deklinacji i koniugacji przechodzono do czytania Wergilego, Cyserona oraz nauki początków języka greckiego. Po nauce gramatyki (zgodnie z programem *trivium*) następowała nauka dialektyki i retoryki. Dialektyka była sztuką dyskusowania i interpretowania tekstu oraz odróżniania fałszu od prawdy, a retoryka zaczynała się od deklamacji, która zajmowała bardzo wiele miejsca w programie szkoły z Mantui. W klasach wyższych skupiano się na wygłaszaniu krótkich przemówień związanych z życiem politycznym, które najczęściej miały charakter mów do senatu lub ludu. Przez lekcje matematyki Vittorino chciał nauczyć dzieci ścisłości rozumowania oraz rozwiązywania zadań matematycznych dotyczących różnorodnych spraw życia praktycznego. W czasie zajęć szkolnych panowała w klasie swoboda. Przykładem mogą być lekcje matematyki, której uczono przeważnie przy pomocy różnych zabaw. Vittorino da Feltre chciał, aby dzieci uczyły się właściwego korzystania z wolności, która nie może być sprzeczna z dobrem ogółu. Twierdził nadto, że swobodne zachowanie się uczniów ułatwia nauczycielowi poznanie ich zdolności i zainteresowań. Umożliwia to ułożenie dla każdego dziecka odpowiedniego programu kształcenia oraz wybranie zawodu zgodnie z zainteresowaniami i uzdolnieniami. W ten sposób w szkole Vittorina da Feltre powstał elastyczny program kształcenia, dostosowywany w miarę możliwości do indywidualnych cech każdego ucznia, dzięki czemu każdy mógł wywierać dzięki kierunkowemu wykształceniu dodatni wpływ na otoczenie. Po opanowaniu przedmiotów zawartych w *trivium* i *quadrivium* przechodzono do kursu filozofii, oparte go przede wszystkim na dziełach Platona i Arystotelesa. Mimo długiego okresu przebywania w szkole uczniowie nie czuli się zmęczeni. Dynamikę ich umysłu podtrzymywały organizowane systematycznie gry i zabawy na wolnym powietrzu oraz wychowanie fizyczne, łączące się ściśle ze zdobywaniem wiedzy i wychowaniem moralnym (Ł. Kurdybacha, 1965). Szkołę Vittorina da Feltre cechowały wszystkie ważniejsze rysy pedagogiki humanistycznej, a on sam jest wzorem renesansowego nauczyciela i pedagoga (B. Suchodolski, 1964).

Najbardziej znanym i wpływowym pedagogiem czasów renesansu był Erazm z Rotterdamu. Nazwisko to jest symbolem całego humanizmu, gdyż w pismach tego autora znajdują się trafne rozważania pedagogiczne. Nie stworzył on spójnego humanistycznego systemu wychowawczego, jednak dążył do poprawy obyczajów współczesnego mu świata przez postulaty reformy Kościoła oraz krytykę scholastyki i kar cielesnych. W serii rozpraw Erazm z Rotterdamu rozwinął program wykształcenia humanistycznego. Sam również ułożył czytanki do nauki języka łacińskiego (B. Suchodolski, 1964). Zaproponował także metody stopniowego ćwiczenia inwencji twórczej oraz wyrabiania indywidualnego stylu przez studiowanie rozmaitych dzieł i ćwiczenie umiejętności ich krytycznej oceny. Przedkładał nauczanie

indywidualne nad zbiorowe, które nie uwzględniało różnic między poszczególnymi uczniami, oraz podkreślał znaczenie współzawodnictwa nastawionego na zwycięstwo, a nie triumf. Negatywnie odnosił się do ośmieszania i upokarzania uczniów. Erazm, podobnie jak Kalasanty, twierdził, że dziewczęta nie potrzebują wyższego wykształcenia, i że każde dziecko ma prawo do wykształcenia elementarnego. Jednak, w przeciwieństwie do Józefa Kalasantego, powszechność oświaty upatrywał w nauce domowej pod opieką nauczyciela wybranego przez rodziców. Erazm z Rotterdamu został nazwany „nauczycielem Europy”, a postulowana przezeń koncepcja pedagogiki humanistycznej miała za zadanie ukształtować w człowieku jego człowieczeństwo (C. Kupisiewicz, I. Wojnar, 1996).

Rys biograficzny Józefa Kalasantego

Data narodzin Józefa Kalasantego nie jest dokładnie znana, jednak wielowiekowa tradycja wskazuje jako datę urodzenia 11 września 1556 r. Dokładnie znane jest natomiast miejsce narodzin: Kalasanty urodził się w Peralta de la Sal, jako ostatni z ośmiorga dzieci Piotra Calasanza i Marii Castón. Rodzina utrzymywała się z ciężkiej pracy ojca (Piotr Calasanz był kowalem i rolnikiem, ale pełnił też funkcję *bayle* generalnego Peralty) i nie cierpiała niedostatku. Kalasanty miał dwóch braci (Jana i Piotra) oraz pięć siostr. Rodzice wydali pięć córek za majątnych młodzieńców, Józefowi natomiast pokrywali koszty całej edukacji. Rodzice wychowywali go w duchu katolicyzmu, głębokiej pobożności i izolacji od złego towarzystwa (S.G. Guerri, 1994).

Wykształcenie elementarne i średnie Kalasanty uzyskał w rodzinnym mieście. Szybko nauczył się czytać i pisać oraz liczyć, co wprowadziło w podziw nauczycieli. Stwierdzili, że jest bardzo uzdolniony, inteligentny i ma w sobie pasję do nauki, która go nigdy nie męczyła; że jest więc urodzony do tego, aby zostać człowiekiem wykształconym, wykonywać pracę umysłową i nie można zmarnować jego talentu. Wskazówek nauczycieli posłuchali rodzice, którzy w 1568 r. posłali go do szkoły trynitarzy w miejscowości Estadilla, położonej kilkanaście kilometrów od Peralty. Zatem w wieku 11 lat Kalasanty rozpoczął studia gramatyczne, na których zgłębiał wiedzę humanistyczną i literacką, nauczył się dobrze języka łacińskiego przez lekturę dzieł takich klasyków, jak Cyceron, Wergiliusz, Tacyt, Owidiusz. Wtedy też poczuł potrzebę rozwijania nie tylko swojego intelektu, ale również sfery duchowej, co znalazło wyraz w pragnieniu zostania duchownym (M. Spinelli, 2009).

W 1571 r. rozpoczął studia uniwersyteckie w zakresie filozofii i prawa. Studia filozoficzne trwały trzy lata, a prawnicze cztery. 17 kwietnia 1575 r. otrzymał tonsurę klerycką, a w 1577 ukończył studia z zakresu prawa, uzyskując tytuł doktora (S.G. Guerri, 1994). W 1578 r., mając 21 lat, podjął studia

teologiczne w jezuickim Kolegium im. Św. Pawła w Walencji. Radość z docierających do rodziców Kalasantego nowin o postępach w nauce i dobrych ocenach przerwała śmierć najstarszego brata, Jana. Rodzina Kalasantego, akceptując jego powołanie i zamiar zostania kapłanem, spadkobiercą rodzinnego majątku uczyniła jego starszego brata, Piotra. W testamencie widniała nawet klauzula, aby przyszły dziedzic majątku Calasanzów utrzymywał swojego młodszego brata oraz, traktując go z należną godnością, przekazał mu kwotę pieniędzy wystarczającą na ukończenie studiów i przyjęcie święceń kapłańskich (M. Spinelli, 2009).

Studiując teologię w Walencji, Kalasanty zakochał się w pewnej młodej kobiecie. Uciekając przed miłością, po roku studiów przeniósł się do Alcalá de Henares, by kontynuować studia teologiczne w tamtejszym kolegium jezuickim. Trzeba dodać, że podjęte przez Kalasantego studia nie przysparzały mu problemów. Był jednym z najlepszych studentów. Jednak w 1579 r. brat Piotr zginął na polu bitwy, walcząc o prawa wasali podczas zbrojnego powstania Aragonii przeciwko rządowi hrabiego Ribagorzy. Kilka miesięcy po tej tragedii umarła ich matka. Józef przerwał wtedy studia teologiczne i wrócił do rodzinnej miejscowości, w której pozostał przez rok. W tym czasie jego ojciec postanowił skierować najmłodszego syna na drogę kariery wojskowej, chcąc w ten sposób odwieść go od kapłaństwa. Widział w nim bowiem ostatnią nadzieję na przekazanie rodzinnego majątku. O dalszych losach Kalasantego zadecydowała jego ciężka choroba. W obliczu śmierci przysiągł Bogu, że jeśli wyzdrowieje, wznowi studia kapłańskie. Ojciec, bojąc się o życie Józefa, również zawierzył jego życie Opatrzności i przyrzekł oddać go na służbę Bogu. Po okresie pogarszającego się stanu zdrowia Józef niespodziewanie zaczął czuć się lepiej i wreszcie wygrał walkę z chorobą. To wydarzenie zadecydowało o powrocie na studia teologiczne (S.G. Guerri, 1994).

W 1581 r. Kalasanty wznowił więc studia teologiczne. Z powodu choroby ojca zdecydował o powrocie do Studium Generalnego w Léridzie, która położona była blisko Peralty. W trakcie dwóch lat studiów Józef przyjął niższe święcenia kapłańskie, święcenia subdiakonatu oraz diakonatu. 17 grudnia 1583 r. przyjął ostatnie święcenia kapłańskie i rozpoczął działalność kapłańską. Od 10 lutego 1584 r. przez ponad rok pracował u biskupa Filipa Urriesa w Barbastro. Od czerwca do sierpnia mieszkał z ojcem w Peralcie. Następnie towarzyszył biskupowi Kacprowi de la Figuerze w podróży do Montserrat, gdzie przebywał do końca stycznia 1586 r. W 1586 umarł jego ojciec, Piotr Calasanz. 12 lutego 1587 Kalasanty objął funkcję sekretarza kapituły kanoników i ceremoniarza w Urgel. 28 czerwca 1589 objął stanowisko wizytatora, a 1 lipca został mianowany oficjałem wikariatu w Tremp. Pod koniec 1591 r. zrzekł się wszystkich funkcji, przygotowując się do pielgrzymki do Rzymu. W międzyczasie podjął studia doktorskie z teologii i na przełomie 1591 i 1592 r. uzyskał tytuł doktora. Józef Kalasanty przybył z pielgrzymką do

Rzymu zimą 1592, gdzie założył szkołę przy parafii św. Doroty. Odtąd aż do śmierci (25 sierpnia 1628) był nierozzerwalnie związany z działalnością szkół pijarów (S.G. Guerri, 1994).

Historia powstania pierwszej szkoły pijarskiej

W 1595 r. Józef Kalasanty rozpoczął pielgrzymkę po Rzymie. Pielgrzymka ta różniła się od innych. Kalasanty odwiedził wszystkie dzielnice ówczesnego Rzymu w poszukiwaniu ubóstwa i nędzy. Bieda, którą zastał, nie była jedynie natury materialnej, lecz także moralnej i religijnej, a przede wszystkim intelektualnej: nikt nie uczył dzieci pisania, czytania i liczenia, mimo że w każdej dzielnicy była szkoła z nauczycielem opłacanym przez magistrat. Jednak pensja nauczyciela była tak skromna, że musiała być uzupełniana przez obowiązkowy wkład uczniów. Nie wszystkich rodziców było stać na opłacanie edukacji swoich dzieci. Jedynym rozwiązaniem było utworzenie szkoły, do której mogłyby uczęszczać dzieci bez wnoszenia wkładu finansowego za naukę. Szkoła taka miałaby uczyć czytania i pisania w języku ojczystym, rachunków, a nawet łaciny i podstaw doktryny chrześcijańskiej (M. Spinelli, 2009).

Aby swoją rewolucyjną na owe czasy ideę wcielić w życie, Kalasanty zaczął poszukiwać współpracowników. Na początku prosił nauczycieli opłacanych przez władze Rzymu, aby przyjmowali do szkół dzielnicowych dzieci ubogie bez obowiązkowej opłaty za naukę. Ci jednak nie zgodzili się, usprawiedliwiając się, że „Senat i lud rzymski (S.P.Q.R) nie wnoszą opłat, aby nauczyciele mogli utrzymywać większą liczbę uczniów” (za: Guerri, 1994, s. 86). W tej sytuacji Kalasanty poprosił kardynała Colonnę o rekomendację i ufając mu, udał się na spotkanie z senatorami Rzymu. Prosił ich, aby zwiększyli pensje nauczycieli pracujących w szkołach dzielnicowych, dzięki czemu mogliby przyjmować bez problemu nieodpłatnie biedne dzieci do swoich szkół. Gdy interwencja na Kapitolu nie przyniosła rezultatu, Kalasanty udał się do Kolegium Rzymskiego porozmawiać z jezuitami. Jednak ci nie mogli przystać na propozycję przyjmowania biednych uczniów do swojej szkoły z innego powodu: do Kolegium Rzymskiego przyjmowano dzieci, które opanowały wiedzę na poziomie podstawowym (w tym łacinę w zakresie czasowników bezosobowych). Nieustanne odmowy nie zniechęciły Kalasantego. Wybrał się na Zatybrze wraz z pobożnym szlachcicem, Jakubem z Avili. W czasie drogi Józef Kalasanty opowiedział kompanowi o staraniach na rzecz bezpłatnego kształcenia ubogich dzieci. Idea ta znalazła uznanie u Jakuba z Avili. Na Zatybrzu obaj spotkali się z proboszczem kościoła św. Doroty, który otworzył szkołę kształcąca biednych uczniów. Szkoła ta nie była jednak bezpłatna, chociaż uczęszczały do niej dzieci, które nie uiszczaly

opłat za kształcenie, w zamian wykonując różne prace na rzecz parafii. Takie funkcjonowanie szkoły nie zadowoliło Kalasantego. Choć początkowo nie był zainteresowany tą placówką, w późniejszym czasie wiele razy ją odwiedzał, mając nadzieję na jej przekształcenie zgodnie ze swym zamysłem. Stało się tak pod koniec 1598 r., kiedy to kościół św. Doroty przeżył epokową przemianę: otwarto przy nim pierwszą bezpłatną codzienną szkołę publiczną w Europie (S.G. Guerri, 1994).

Trzeba tu również wspomnieć o istotnym wpływie szkół pijarskich na historię Polski. Najlepszym tego przykładem jest działalność ks. Stanisława Konarskiego, który przeprowadził reformę wszystkich szkół pijarskich na terenie Korony oraz dostosował je do ówczesnych realiów społeczno-politycznych. Kolejną zasługą, mającą również reformatorski charakter, jest założenie w 1740 r. Collegium Nobilium w Warszawie, obejmującego szkołę i konwikt dla synów magnatów i bogatej szlachty. W reformie szkolnictwa Konarski upatrywał środek do reformy upadającego państwa. Ruch reformy edukacji zapoczątkowany przez pijarów wpłynął na zakon jezuitów, który również przystąpił do unowocześniania swojego szkolnictwa, ale także przyczynił się do przekształcania systemu oświaty w Wielkim Księstwie Litewskim. Skutkiem tych wydarzeń było założenie przez króla Stanisława Augusta Poniatowskiego w 1765 r. Szkoły Rycerskiej w Warszawie. Na tych trzech filarach: Collegium Nobilium, zreformowane szkoły pijarskie i jezuickie, Szkoła Rycerska, mogła oprzeć swoją działalność Komisja Edukacji Narodowej. Analizując wkład pijarów w dzieło KEN, można stwierdzić, że byli zaangażowani w niemal wszystkie jej prace. Mieli niebagatelny udział w opracowanie Ustawy Komisji Edukacji Narodowej z 1783 r., byli członkami Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych, pracowali jako profesorowie w Szkołach Głównych w Krakowie i Wilnie, pełnili funkcję prefektów będącej na usługach KEN drukarni w Warszawie, opracowali niemal połowę z 30 książek wydanych przez KEN, byli współautorami innych książek i podręczników oraz tłumaczyli wybitne dzieła obcojęzyczne na język polski (R. Stępień, 1994).

Idea szkół pijarskich

Józef Kalasanta był założycielem pierwszej powszechnej i bezpłatnej szkoły w Europie. Warto podkreślić, że nie była to jedynie szkoła elementarna, gdyż bohater niniejszych rozważań założył również pierwszą na Starym Kontynencie powszechną i bezpłatną szkołę średnią. Tym sposobem Kalasanta sprzeciwił się monopolowi na edukację humanistyczną, prowadzoną w kolegiach przez jezuitów. Nie chciał konkurować z jezuitami, gdyż stawiał sobie inne cele: kształcenie dzieci, które nie mogły wstąpić do ich kolegiów (S.G. Guerri, 1994).

Pierwsza powszechna i bezpłatna szkoła opierała się na dwóch nieodzownych elementach: kształceniu i wychowaniu. Nieodpłatność nauki spowodowała otwarcie się szkolnictwa na dzieci wszystkich warstw społecznych, szczególnie najuboższych. Dzięki temu Kalasanty był niejako prekursorem zasady współczesnego społeczeństwa, wedle której wszystkie dzieci mają prawo do bezpłatnej edukacji. Państwa europejskie całe stulecia zwlekały, aby przyznać rację Kalasantemu i wziąć na siebie obowiązek bezpłatnego kształcenia dzieci. Kalasanty stwierdził również, że kształcenie nie będzie skuteczne bez wprowadzenia obowiązkowej obecności dzieci na lekcjach. Bezwzględna obecność była konieczna, aby metodyczne i systematyczne nauczanie wszystkich przedmiotów składających się na program kształcenia było skuteczne. W tym celu angażował lokalne władze, aby doprowadzały na lekcje wałęsające się lub bawiące na ulicach dzieci. W przypadku nieusprawiedliwionej i powtarzającej się absencji dziecko było wydalane ze szkoły. Kalasanty podkreślał znaczenie nauki matematyki jako najważniejszej dziedziny umożliwiającej podjęcie pracy ludziom ubogim. Traktował matematykę jako naukę przyszłości, ale doceniał także znaczenie języka ojczystego (M. Spinelli, 2009).

Kalasanty zdawał sobie sprawę, że jego uczniowie są ubodzy i aby pomóc swym rodzicom, podejmując pracę, muszą szybko zdobyć elementarną wiedzę i opuścić klasę szkolną. Dlatego nie mogli tracić w szkole czasu. Powinni nabyć tylko niezbędną wiedzę i umiejętności oraz odpowiednio ją ugruntować. Dlatego założyciel pierwszej szkoły pijarskiej postulował stosowanie metody intuicyjnej, w której dominują zwięzłość, prostota i jasność, jako trzy jakości antybarokowe. Miał także inną zasadę: w nauczaniu wszystkich przedmiotów uznawał za wielką korzyść dla ucznia, gdy nauczyciel stosował proste, skuteczne i dające szybki efekt metody nauczania. Dlatego nakazywał szukanie najskuteczniejszej metody nauczania wśród wszystkich metod wówczas stosowanych, także proponowanych przez uczonych i ekspertów. Można zatem stwierdzić, że Józef Kalasanty określił cel pracy swoich nauczycieli: oprócz kształcenia uczniów jest to poszukiwanie najskuteczniejszych dróg i sposobów przekazywania treści nauczania (S.G. Guerri, 1994).

Cykl i treści kształcenia

Ograniczona liczba uczniów, którzy trafiali do szkół osiedlowych, oraz fakt, że jeden nauczyciel nauczał wszystkich przedmiotów, skutkowało tym, iż nie było możliwe stworzenie systemu kształcenia z podziałem na klasy, przedmioty, z uwzględnieniem liczby uczniów i wprowadzeniem koordynacji nauczania indywidualnego ze zbiorowym. Kalasanty musiał więc podzielić

na jednolite grupy półtora tysiąca chłopców, musiał opracować system nauczania w poszczególnych etapach, cyklach i w różnych klasach, wyróżniając przy tym przedmioty, których powinno się nauczać w poszczególnych klasach. Musiał ułożyć pewne zasady obowiązujące przy promocji uczniów, poczynając od klasy początkowej, a na ostatniej kończąc. Był zmuszony również szukać tekstów dla każdego rodzaju przedmiotu nauczania. Na koniec musiał wykorzystać materiał realizowany w szkołach osiedlowych Rzymu oraz metody pedagogiczne i dydaktyczne wraz z organizacją kształcenia, którą stosowali jezuici w Kolegium Rzymskim, i zaadaptować te elementy do nowych warunków nauczania elementarnego i średniego, którego odbiorcami będzie duża liczba uczniów (S.G. Guerri, 1994).

Wedle systemu kształcenia Józefa Kalasantego pełen cykl nauki obejmował dziewięć klas ponumerowanych odwrotnie, tak że klasa dziewiąta była klasą najniższą, elementarną, natomiast klasa pierwsza – najwyższą, czyli ostatnią. Edukacja zaczynała się więc od dziewiątej klasy (klasy Krzyża Św.), w której uczniowie poznawali litery i sylaby (S.G. Guerri, 1994). Uczniowie uczęszczający do szkoły mieli od 6 do 15 lat.

Pozostałych osiem klas można podzielić na dwa cykle. Cykl pierwszy, zwany podstawowym, był wspólny dla wszystkich i obejmował klasy od ósmej do piątej. W klasie ósmej (klasie psalterza) uczono – w sposób mechaniczny – czytania (rozdzielania sylab), do czego używano psalterza bądź brewiarza łacińskiego. Uczeń nie musiał rozumieć treści czytanego tekstu. Klasa siódma była związana z płynnym czytaniem w języku ojczystym. Klasa szósta była kontynuacją klasy poprzedniej, ale o wyższym stopniu trudności. Uczeń, kończąc tę klasę, czytał doskonale, rozumiejąc tekst. Klasa piąta była podzielona na trzy stopnie:

- stopień początkujących w nauce pisania,
- stopień liczydła (rachunków, arytmetyki),
- stopień mianowników.

Po przejściu przez pierwszy cykl nauki następował podział uczniów na tych, którzy ukończą edukację i podejmą pracę zarobkową, i tych, którzy będą kształcić się dalej.

Uczniowie kończący edukację przechodzili do grupy rachunków (stopnia liczydła), gdzie uczyli się czterech podstawowych działań arytmetycznych na liczbach całkowitych i ułamkach oraz reguły trzech (działania na proporcjach). Doskonali się w lekturze tekstów oraz kaligrafii, która umożliwiała zdobycie pracy. Natomiast uczniowie, którzy chcieli kontynuować naukę, przechodzili do stopnia mianowników. W klasie tej uczyli się deklinacji łacińskiej i podstaw gramatyki oraz kaligrafii. Po pewnym czasie klasę piątą uzupełniono o stopień muzyki, przez co możliwości zatrudnienia dzieci znacznie się rozszerzyły (szczególnie w Rzymie, gdzie istniało wiele zespołów muzycznych). Kształcenie w tym zakresie zyskało powszechną aprobatę w Europie Centralnej (S.G. Guerri, 1994; M. Spinelli, 2009).

Drugi cykl, choć obejmował klasy wyższe, był zorganizowany podobnie do cyklu podstawowego. W ramach tego cyklu kształcenie miało na celu rozszerzenie możliwości zatrudnienia młodzieży, ale przede wszystkim umożliwienie ewentualnego i natychmiastowego podjęcia studiów na uniwersytetach. Cykl średni składał się z czterech klas. Klasa czwarta była klasą niższej gramatyki łacińskiej. Uzupełniano w niej deklinacje i dodatkowo koniugacje oraz konkordancje czasów. Klasa trzecia była klasą gramatyki średniej, w której uczono czasowników biernych, składni zdań i rozmów prowadzonych po łacinie. Uczono się także na pamięć *Dialogos* Jana Ludwika Vivesa. W klasie drugiej (klasie gramatyki wyższej) uczono pozostałych zagadnień gramatycznych i czytano listy Cyncerona. Uczeń kończący tę klasę mógł bezpośrednio wstąpić do Kolegium Rzymskiego. Aby jednak zakończyć edukację przeduniwersytecką w szkołach pijarskich, trzeba było ukończyć ostatnią klasę, zwaną pierwszą. Była to najwyższa klasa łaciny i wykładano w niej retorykę (S.G. Guerri, 1994).

Pełne dwa cykle składające się łącznie z dziewięciu klas istniały jedynie w kolegiach z największą liczbą uczniów. W szkołach z mniejszą liczbą uczniów redukowano liczbę klas do siedmiu bądź pięciu, a nawet do dwóch klas. Egzaminacje odbywały się na początku co cztery miesiące, z przejściem do klas wyższych. Wynika z tego, że zdolny uczeń mógł w niecałe dwa lata ukończyć kurs podstawowy, a w półtora roku cykl szkoły średniej (M. Spinelli, 2009).

Organizacja, cele i metody kształcenia

Organizacja roku szkolnego w szkołach pijarskich różniła się od innych. Rok szkolny zaczynał się 2 listopada i kończył w pierwszych dniach października. Liczba dni wakacyjnych ulegała stopniowemu zmniejszaniu, w zależności od wieku. Starsi kończyli rok szkolny wcześniej, natomiast najmłodsi kończyli go 15 października, mając w ten sposób najkrótsze wakacje. Rok szkolny obejmował więc około 194 dni w pełnym wymiarze godzin, około 55 dni zajmowała tylko nauka poranna, natomiast 116 dni było wolnych od zajęć, licząc niedziele, święta oraz wakacje. Codziennie było sześć godzin nauki – czas ten nazywano jednolitą normą. Zimą zajęcia odbywały się od godziny ósmej do jedenastej, a następnie od godziny czternastej do siedemnastej. Latem zaczynało się zajęcia wcześniej, natomiast opóźniano zajęcia popołudniowe z powodu panujących w Rzymie upałów (S.G. Guerri, 1994; M. Spinelli, 2009).

W szkołach pijarskich nie używano wielu podręczników. Do czytania używano psalterza, do nauki łaciny służyła gramatyka Michała Alvareza, podręcznik Nebricha lub rewolucyjna gramatyka słowna Franciszka Sancheza.

Józef Kalasanty przez wiele lat interesował się ułożeniem krótkiego podręcznika gramatyki łacińskiej dla swoich uczniów, który zawierałby proste i zrozumiałe treści. Zadanie to wykonał Gianfrancesco Apa, którego podręcznik zawierał objaśnienia po włosku, a nie łacinie, co na owe czasy było nowością. Na tej podstawie można uznać, że szkoły pijarskie spełniały wszystkie wymogi w zakresie nauk humanistycznych i studiów wyższych (S.G. Guerri, 1994).

Józef Kalasanty za najważniejszą rzecz w kształtowaniu moralności uczniów traktował sakramenty oraz modlitwę. Uważał, że spowiedź jest tu bardziej pożyteczna niż kary cielesne. Tych drugich jednak nie zakazywał, przestrzegając natomiast, by stosować je z umiarem i rozważą:

Należy zarządzić, aby każdy nauczyciel nie mógł dać innej kary, jak tylko dwa uderzenia różgą bądź pięć klapsów przez ubranie. Jeśli zaś Chłopiec zasługuje na większą karę, niech go odeśle do ojca i proszę dać mu wówczas słuszną karę, która jednak na początku winna być łagodna. Jeśli powtórnie zawini, proszę mu zwiększyć karę.

Kary zdarzały się jednak stosunkowo rzadko, a atmosferę szkół pijarskich cechował szacunek, zaufanie oraz współpraca z uczniami. W placówkach tych panował duch swobody przyniesiony przez renesans (S.G. Guerri, 1994; M. Spinelli, 2009).

Po skończonych zajęciach nauczyciele ustawiali w szereg najmłodszych uczniów i odprowadzali ich do domu. Pedagodzy ze szkół pijarskich nie byli najmowanymi nauczycielami dzielnicowymi, a więc czuli się odpowiedzialni za swoich uczniów także w obliczu zagrożeń moralnych i fizycznych, które kryły się na ulicach. Był to środek kontroli i zapobiegania. Ludzie byli przyzwyczajeni do widoku grup, które wesoło, ale w porządku przemierzały Rzym w towarzystwie nauczyciela. Było to jedno z licznych obciążeń nałożonych na pedagoga (M. Spinelli, 2009).

Na podstawie licznych regulaminów i norm można stwierdzić, że od uczniów wymagano przestrzegania wielu zasad, takich jak okazywanie szacunku wobec rodziców, nauczycieli i osób starszych, dyscyplina, punktualność, praca, porządek, zachowanie dobrych manier i czystości. Uczniom zakazywano uczestnictwa w publicznych przedstawieniach i komediach, gadulstwa na ulicach, gry w karty i kości oraz pływania w rzekach (chyba że pod opieką rodziców bądź nauczycieli). Nakazywano im także, aby wracali do domów najpóźniej o godzinie osiemnastej. Można wnioskować, że wychowanie w szkołach pijarskich nie ograniczało się tylko do czterech ścian klasy, ale wychodziło poza nią. Obejmowało większość czasu oraz miejsc, w jakim żyli i znajdowali się uczniowie (S.G. Guerri, 1994; M. Spinelli, 2009).

Przygotowanie nauczycieli

W szkołach pijarskich nauczycielami byli bracia zakonni. Sam Kalasanty wybierał najzdolniejszych zakonników do pełnienia tej funkcji. Dobrego zakonnika-nauczyciela cechowała bezinteresowna rezygnacja ze wszystkiego na rzecz szkoły, nauczania i wychowania oraz dobre przygotowanie w sferze kulturalno-zawodowej. By pozyskać jak najwięcej takich współpracowników, Kalasanty stworzył czwarty ślub: specjalnej troski o wychowanie i nauczanie dzieci i młodzieży. Oprócz czystości, ubóstwa i posłuszeństwa bracia zakonni (przyszli pedagodzy) ślubowali również starać się o jak największy profesjonalizm i zaangażowanie edukacyjne. Wszystkie te zabiegi miały na celu skłonienie nauczycieli ze szkół pijarskich do działania przede wszystkim na rzecz wychowania i edukacji biednych dzieci, przez nauczanie dzieci elementarnej wiedzy, gramatyki, arytmetyki, a przede wszystkim podstaw wiary katolickiej, ćwicząc je w dobrych obyczajach i wychowując po chrześcijańsku, nieodpłatnie, bez jakiegokolwiek wynagrodzenia. Praca nauczyciela w szkole elementarnej w owych czasach była bardzo trudna i polegała na pracy z małymi dziećmi, wielokrotnie z najuboższych rzymskich rodzin. Wiedząc o niedogodnościach pracy nauczycieli, Józef Kalasanty oczekiwał od nich wielkiej pokory oraz siły wewnętrznej dla udźwignięcia tego brzemienia. Kładł również nacisk na dobre przygotowanie przyszłych nauczycieli, nie tylko w kwestii nauk, w których przyszli pedagodzy mieli być specjalistami, ale także metod i ćwiczeń dydaktycznych. W tym celu nawiązywał współpracę z największymi uczonymi ówczesnej epoki. Kalasanty wysyłał przyszłych nauczycieli na nauki do Galileusza, mimo że ten został skazany wyrokiem Świętej Inkwizycji. Korzystano również z wiedzy trzech słynnych matematyków i uczniów Galileusza: Antoniego Santiniego, Kamila Glorisiego i Benedykta Castellego. W celu studiowania łaciny przyszli pedagodzy byli wysyłani do Mediolanu, gdzie uczyli się nowej metodologii proponowanej przez humanistę Kacpra Scioppia. Współpracowano także z gramatykiem Andrzejem Baiano. W nauce kaligrafii korzystano z wiedzy Ventury Sarafelliniego. Aby kształcić swoich współbraci w filozofii, Józef Kalasanty wysyłał ich do Tomasza Campanelli, kontrowersyjnego dominikanina więzionego przez lata przez Świętą Inkwizycję. Przyszli nauczyciele w trakcie swojego kształcenia mogli korzystać również z licznych publikacji, w skład których wchodziły dzieła matematyczne, klasyczne i humanistyczne, teologia, filozofia, katechetyka, pedagogika, muzyka i wiele innych. Niektóre książki były zdobywane za granicami Włoch, a ich różnorodność, liczba i wysoki poziom naukowy są godne podziwu, zwłaszcza gdy pamiętamy o skromnych zasobach finansowych szkoły (S.G. Guerri, 1994; M. Spinelli, 2009).

Zakończenie

Józef Kalasanty, trafnie odczytując znaki czasu, utworzył szkoły obowiązkowe, bezpłatne i powszechne. Nie zadowolili się programem kulturalnym i intelektualnym istniejącym w szkołach elementarnych i starał się o rozszerzenie horyzontów umysłowych i duchowych wychowanka. Zainicjował system prewencyjny w swoim systemie oświatowym. Wskazał na dwie podstawowe funkcje swoich szkół: kształcenie i wychowywanie, nauczanie i formowanie w wierze chrześcijańskiej. Inaczej mówiąc, fundamentem miała być pobożność i nauka (*pietas et litterae*). W swoich pismach opisał cel szkół pijarskich: zarówno wychowanie dzieci w pobożności chrześcijańskiej, jak i rozwijanie ich wiedzy, co miało prowadzić do reformy społeczności chrześcijańskiej oraz szczęścia doczesnego i wiecznego. W systemie wychowawczym Kalasantego można wyróżnić trzy aspekty:

- metodyczne i zorganizowane nauczanie katechetyczne,
- praktyki religijne jako źródło życia chrześcijańskiego,
- wychowanie moralne, społeczne i obywatelskie.

Nauczanie oparte było na dwóch cyklach kształcenia i miało na celu przygotowanie uczniów do znalezienia dobrze płatnej pracy lub dalszej edukacji. Wychowanie moralne dzieci było oparte na tym, co z czasem nazwano systemem prewencyjnym. Szczególnymi siłami prewencyjnymi były sakramenty i modlitwa. Nie mniejsze znaczenie dla uniknięcia wykroczeń i formowania miało ukazywanie godnych wzorów do naśladowania. W szkołach pijarskich mamy do czynienia z dychotomią celu kształcenia. Z jednej strony celem było przygotowanie ubogiej młodzieży do podjęcia pracy przez przekazanie im niezbędnych wiadomości i umiejętności z podstawowych dziedzin nauki. Z drugiej strony celem kształcenia było przygotowanie zdolnych uczniów do wstąpienia do kolegiów jezuickich i osiągnięcia wykształcenia wyższego przez realizację encyklopedycznego programu kształcenia. Tę dwoistość dopełniał trzeci cel kształcenia, jakim było niewątpliwie kształtowanie u wychowanków nienagannej postawy moralnej. Treści kształcenia w szkołach Kalasantego można charakteryzować na podstawie cyklu kształcenia. W cyklu podstawowym uczeń nabywał umiejętności pisania (kaligrafii) oraz płynnego czytania ze zrozumieniem w języku ojczystym, posługiwania się czterema podstawowymi działaniami arytmetycznymi na liczbach całkowitych i ułamkach oraz działaniami na proporcjach. Z biegiem czasu do cyklu podstawowego wprowadzono naukę muzyki. W cyklu wyższym uczniowie uczyli się deklinacji, koniugacji łacińskiej i konkordancji czasów, czasowników biernych, składni zdań oraz innych zagadnień gramatycznych, rozmów prowadzonych po łacinie, kaligrafii, muzyki oraz retoryki. Organizacja kształcenia w szkołach Józefa Kalasantego również była odmienna od innych szkół istniejących w tamtym okresie. Rok szkolny w szkołach pijarskich

zaczynał się 2 listopada i kończył w pierwszych dniach października. Liczba dni wakacyjnych ulegała stopniowemu zmniejszaniu w zależności od wieku. Codziennie było sześć godzin nauki – czas ten nazywano jednolitą normą. W szkołach pijarskich nie używano wielu podręczników. Ich założyciel postulował stosowanie intuicyjnych metod nauczania, w których dominują zwięzłość, prostota i jasność (S.G. Guerri, 1994; M. Spinelli, 2009).

System dydaktyczny Józefa Kalasantego wnosił ideały renesansu, takie jak wszechstronne wykształcenie, postępowanie zgodne z zasadami moralnymi, ogłada, zmysł estetyczny, oraz odzwierciedlał potrzebę kształcenia najuboższych. Jego idee pedagogiczne, jako jednego z najwybitniejszych pedagogów w historii, w istotny sposób wpłynęły na rozwój szkolnictwa w całej Europie. Dziś szkoły pijarskie istnieją w 33 krajach na czterech kontynentach. Cztery stulecia po powstaniu pierwszej w historii bezpłatnej i powszechnej szkoły przy kościele św. Doroty na Zatybrzu, półtora tysiąca zakonników przy współpracy sześciu tysięcy nauczycieli świeckich obejmuje działalnością edukacyjną sto tysięcy uczniów (S.G. Guerri, 1994).

Długo można wymieniać zasługi pijarów dla edukacji w całej Europie. Należy przy tym pamiętać, że są kontynuatorami idei, którą głosił Józef Kalasanta. Założyciel szkół pijarskich szczególnie mocno akcentował wpływ wyedukowanego młodego pokolenia na rozwój państwa, w którym żyje. Oczywiście, jego zdaniem z oświaty nie można wykluczać najbiedniejszych, a wręcz przeciwnie, państwo powinno dawać szanse ubogim uczniom na zdobycie wykształcenia oraz rozwój w ujęciu pedagogiki renesansu.

Bibliografia

- Bereźnicki, F. (2007). *Dydaktyka kształcenia ogólnego*. Kraków.
- Guerri, S.G. (1994). *Święty Józef Kalasancjusz*. Kraków.
- Kupisiewicz, C. (1973). *Podstawy dydaktyki ogólnej*. Warszawa.
- Kupisiewicz, C., Wojnar, I. (1996). *Myśliciele – o wychowaniu*. Warszawa.
- Kurdybacha, Ł. (1965). *Historia wychowania*. T. I. Warszawa.
- Niemierko, B. (2007). *Kształcenie szkolne. Podręcznik skutecznej dydaktyki*. Warszawa.
- Okoń, W. (2003). *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*. Warszawa.
- Stępień, R. (1994). *Współpraca pijarów z Komisją Edukacji Narodowej na terenie Korony*. Wrocław.
- Spinelli, M. (2009). *Święty Józef Kalasancjusz*. Kraków.
- Suchodolski, B. (1964). *Zarys pedagogiki*. T. 1. Warszawa.

Streszczenie

Praca przybliży postać Józefa Kalasantego, duchownego katolickiego żyjącego na przełomie XVI i XVII w. Poglądy Kalasantego, ukształtowane przez renesansowy humanizm, wywarły niebagatelny wpływ nie tylko na postrzeganie samego procesu nauczania, ale również na określenie roli państwa w organizacji bezpłatnej oświaty dla najbiedniejszych warstw społecznych. W czasach Kalasantego system edukacji, częściowo zorganizowany przez władze świeckie, nie funkcjonował na tyle sprawnie, aby zapewnić równy dostęp do zdobycia wykształcenia. Dlatego w niniejszym artykule oprócz przedstawienia postaci Józefa Kalasantego podjęto próbę przedstawienia stworzonego przez niego systemu dydaktycznego, ukierunkowanego na bezpłatne i powszechne kształcenie.

Summary

The paper presents figure of Joseph Calasanz, a Catholic priest who lived at the turn of the sixteenth and seventeenth centuries. Calasanz views shaped by the spirit renaissance humanism had considerable impact not only in the perception of the learning process, but also in determining the state's role in the organization of free education for the poorest orders of society. In modern times Calasanz's education system, although partially organized by the secular authorities, did not function as efficiently in order to ensure equal access to an education. Therefore, in this article, in addition to presentation of a Joseph Calasanz, it was primarily an attempt to present a system developed by his teaching focused on free and universal education.